

TARPTAUTINIAI APSAUGOS STANDARTAI KOVOJE PRIEŠ PREKYBĄ VAIKAIS BEI SVARBIAUSI TARPTAUTINIAI DOKUMENTAI PREKYBOS ŽMONĖMIS PREVENCIJOS IR KONTROLĖS SRITYJE:

Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2011/36/ES dėl prekybos žmonėmis prevencijos, kovos su ja ir aukų apsaugos, pakeičiančios Tarybos pamatinį sprendimą 2002/629/TVR (toliau – Direktyva 2011/36/ES), numato glaudų tarpvalstybinį bendradarbiavimą keičiantis informacija, koordinuojant atvejus, įtraukiant NVO sektorių. Šios direktyvos tikslas – geresnė prevencija, baudžiamasis persekiojimas, aukų teisių apsauga. Direktyva 2011/36/ES numato, kad prekyba žmonėmis yra – išnaudojimas, priverstinis darbas, tarp jų elgetavimas, įtraukimas į nusikalstama veiką. Tuo atveju, jeigu auka yra vaikas, jo sutikimas dalyvauti nusikalstamoje veikoje ar būti išnaudojamam nėra reikšmingas. Direktyva 2011/36/ES numato, kad bausmės už veikas, padarytas pažeidžiamoms aukoms, turėtų būti griežtos, t. y., kad būtų baudžiama maksimaliomis ne trumpesnėmis nei 10 metų laisvės atėmimo bausmėmis. Didelis dėmesys skiriamas aukų apsaugai, t. y. numatoma, kad auka neturėtų būti persekiojama už nusikalstamas veikas ar patraukta baudžiamojon atsakomybėn už veikas, kurias padarė būdama auka. Taip pat numatyta, kad baudžiamasis persekiojimas turėtų būti pradėtas nepriklausomai, ar auka pateikė skundą, ar kaltinimą. Pastebėtina ir tai, kad pagal Direktyvą 2011/36/ES baudžiamasis procesas turėtų tęstis net tais atvejais, jeigu auka atsiėmė savo pareiškimą, o pagalba ir parama aukoms turėtų būti teikiama prieš baudžiamąjį procesą, jo metu ir atitinkamą laikotarpį po jo. Auką tinkamai informavus ir jai sutikus, pagalba ir parama pagal individualiai įvertintą poreikį skiriama nedelsiant ir nepriklausomai nuo to, ar auka duos parodymus, ar ne. Taip pat aukai suteikiama galimybė nedelsiant pasinaudoti teisinėmis konsultacijomis, atstovavimu, žalos kompensavimo sistema. Kita galima pagalba – saugaus būsto suteikimas, materialinė parama, būtinas medicininis gydymas, įskaitant psichologinę pagalbą, konsultacijas ir informaciją, ir, prireikus, suteikiamos vertimo raštu ir žodžiu paslaugos.

Direktyvoje 2011/36/ES ypatingas dėmesys skiriamas be palydos esantiems vaikams, tapusiems prekybos žmonėmis aukomis. Tokiu atveju turi būti imamasi reikalingų priemonių, kai tai įmanoma, skiriamas globėjas ir (arba) įstatyminis atstovas, užtikrinamas nemokamas teisinis atstovavimas, įskaitant dėl žalos atlyginimo, nevilkinamos bei tam pritaikytose vietose atliekamos vaikų apklausos, esant poreikiui dalyvaujant specialiai paruoštam specialistui.

Svarbu, kad proceso metu vaiką lydėtų atstovas ar jo pasirinktas asmuo, nebent tai prieštarautų jo interesams.

Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2011/92/ES dėl kovos su seksualine prievarta prieš vaikus, jų seksualiniu išnaudojimu ir vaikų pornografija, kuria pakeičiamas, Tarybos pamatinis sprendimas 2004/68/TVR (toliau – Direktyva 2011/92/ES), nustato pagrindinės nusikalstamų veikų ir sankcijų apibrėžčių taisyklės seksualinės prievartos prieš vaikus, jų seksualinio išnaudojimo, vaikų pornografijos ir ryšių su vaikais mezgimo seksualiniais tikslais srityse. Ja taip pat įvedamos nuostatos, kad būtų sustiprinta tų nusikaltimų prevencija ir nuo jų nukentėjusiųjų apsauga. Ši direktyva visapusiškai papildo Direktyvą 2011/36/ES, nes kai kurios prekybos žmonėmis aukos taip pat yra nuo seksualinės prievartos ar seksualinio išnaudojimo nukentėję vaikai.

Pagal Direktyvą 2011/92/ES Valstybės narės turi imtis būtinų priemonių užtikrinti, kad pagalba ir parama nukentėjusiam vaikui būtų teikiama nepaisant to, ar nukentėjęs vaikas nori bendradarbiauti baudžiamosios veikos tyrimo, baudžiamojo persekiojimo ir teismo metu ir, kad būtų užtikrinti konkretūs veiksmai siekiant suteikti pagalbą ir paramą nukentėjusiems vaikams, kad jie galėtų naudotis šioje direktyvoje nustatytais teisėmis, būtų pritaikyti individualiai įvertinus su kiekvienu nukentėjusiu vaiku susijusias ypatingas aplinkybes ir deramai atsižvelgus į vaiko nuomonę, poreikius ir rūpesčius.

Direktyvoje akcentuojama, kad už sunkią seksualinę prievartą prieš vaikus ir seksualinį vaikų išnaudojimą turėtų būti taikomos veiksmingos, proporcingos ir atgrasomosios sankcijos. Be to, vaikai, nukentėję nuo seksualinės prievartos, seksualinio išnaudojimo ir vaikų pornografijos, turėtų turėti galimybę naudotis teisinėmis konsultacijomis ir, atsižvelgiant į nukentėjusių asmenų vaidmenį atitinkamose teisingumo sistemose, teisinio atstovavimo paslaugomis, taip pat žalos atlyginimo reikalavimo tikslais. Teisinio atstovavimo paslaugos turėtų būti teikiamos nemokamai bent jau tada, kai nukentėjusysis neturi pakankamai finansinių lėšų. Specialistai, kuriems gali tekti bendrauti su vaikais, nukentėjusiais nuo seksualinės prievartos ir seksualinio išnaudojimo, turėtų būti tinkamai parengti atpažinti tokius nukentėjusiuosius ir su jais bendrauti. Taip rengti turėtų būti skatinama šių kategorijų atstovus, kuriems gali tekti bendrauti su nukentėjusiais vaikais: policijos pareigūnus, prokurorus, teisininkus, teisminių institucijų darbuotojus ir teismų pareigūnus, vaikų ir sveikatos priežiūros personalą ir kitų grupių asmenis, kuriems dirbant gali tekti susitikti su vaikais, nukentėjusiais nuo seksualinės prievartos ir seksualinio išnaudojimo.

Taip pat Direktyvoje 2011/92/ES numatyta, kad siekiant išvengti pavojaus, kad nusikalstamos veikos bus pakartotos, valstybės narės gali imtis būtinų priemonių užtikrinti, kad fiziniam asmeniui, kuris buvo nuteistas už bet kurią iš 3–7 straipsniuose nurodytų nusikalstamų veikų, galėtų būti laikinai arba visam laikui užkirstas kelias vykdyti bent profesinę veiklą, susijusią su tiesioginiais ir reguliariais kontaktais su vaikais.

Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2012/29/ES, kuria nustatomi būtiniausi nusikaltimų aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai ir kuria pakeičiamas Tarybos pamatinis sprendimas 2001/220/TVR (toliau – Direktyva 2012/29/ES). Šios direktyvos tikslas – užtikrinti, kad nusikaltimų aukos gautų tinkamą informaciją, paramą ir apsaugą bei galėtų dalyvauti baudžiamajame procese. Dokumente nustatytos teisės, suteikiamos aukoms, jų nediskriminuojant, be kita ko, dėl jų gyventojų statuso, bei užtikrinant, kad visuomet būtų elgiamasi pagarbiai, jautriai individualiai ir profesionaliai. Taikant šią direktyvą, kai auka yra vaikas, pirmiausia turi būti paisoma vaiko interesų ir jie įvertinami individualiai. Turi dominuoti vaiko interesus užtikrinantis požiūris, deramai atsižvelgiant į vaiko amžių, brandą, nuomonę, poreikius bei dvejones. Vaikas ir tėvų pareigų turėtojas arba kitas teisinis atstovas, jei tokių yra, informuojami apie visas priemones ar teises, kuriomis dėmesys skiriamas specialiai vaikui.

Asmuo pagal direktyvą turėtų būti laikomas auka, nepaisant to, ar nusikaltėlis yra nustatytas, sulaikytas, patrauktas baudžiamojon atsakomybėn ar nuteistas, ir nepaisant jų giminystės ryšių. Paramą turėtų būti galima gauti nuo to momento, kai kompetentingos valdžios institucijos sužino apie auką, viso baudžiamąjo proceso metu ir atitinkamą laikotarpį po jo, atsižvelgiant į aukos poreikius ir šioje direktyvoje nustatytas teises. Parama turėtų būti teikiama įvairiomis priemonėmis ir taip, kad aukai būtų suprantamos, nesudarant pernelyg didelių formalumų ir užtikrinant pakankamą geografinį pasiskirstymą.

Direktyvoje skiriamas dėmesys aukos privatumo apsaugai (aukos tapatybės ar buvimo vietos neatskleidimui), siekiant užkirsti kelią antrinei ir pakartotinei viktimizacijai, bauginimui ir keršto rizikai, kas itin svarbu tuo atveju, kai auka yra vaikas. Tokia rizika kyla dėl aukos asmeninių savybių arba nusikaltimo rūšies, pobūdžio ar aplinkybių. Ją veiksmingai galima nustatyti tik taikant kuo anksčiau atliekamą asmeninį įvertinimą ir kokių specialių apsaugos priemonių aukoms reikėtų. Pagal Direktyvą 2012/29/ES prekybos žmonėmis, terorizmo, organizuotų nusikaltimų, artimųjų smurto, seksualinio smurto ar išnaudojimo, smurto dėl lyties, neapykantos nusikaltimų aukų ir aukų su negalia ir aukomis tapusių vaikų patiriama antrinė ir pakartotinė viktimizacija, bauginimas ir kerštas paprastai yra dažni ir reikėtų daryti įprastinę prielaidą, kad tokios aukos naudosis specialiomis apsaugos priemonėmis.

Direktyvoje taip pat nustatyti tam tikri standartai numatantys, kad visi baudžiamajame procese dalyvaujantys pareigūnai, kuriems gali tekti asmeniškai bendrauti su aukomis, turėtų turėti galimybę dalyvauti pirminiuose ir tęstiniuose mokymuose, kiek reikia atsižvelgiant į jų kontaktą su aukomis, kad mokėtų nustatyti aukas bei jų poreikius ir elgtis su jomis pagarbiai, jautriai, profesionaliai ir jų nediskriminuojant, o asmenys, kurie gali dalyvauti atliekant asmeninius įvertinimus, kad nustatytų specialius aukų apsaugos poreikius ir jų poreikį gauti specialiąsias apsaugos priemones, turėtų dalyvauti specialiuose mokymuose, kaip atlikti tokius įvertinimus. Taip pat turėtų būti skatinami mokymai advokatams, prokurorams bei teisėjams ir specialistams, kurie teikia paramos aukoms ar atkuriamojo teisingumo paslaugas.

Jungtinių Tautų konvencijos Palermo protokolas (toliau – Palermo protokolas) dėl prekybos žmonėmis, ypač moterimis ir vaikais, prevencijos, sustabdymo bei baudimo už vertimąsi ja, papildantis Jungtinių Tautų Organizacijos konvenciją prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą, kurį 2000-11-15 Lietuvos Respublikos Seimas ratifikavo Palerme. Jis taikomas tik tarptautinio organizuoto nusikalstamumo atvejais ir numato valstybių narių pareigas padėti aukoms suteikiant jos apgyvendinimo, konsultavimo, informavimo, sveikatos priežiūros, psichologo paslaugas, aprūpinimą, įdarbinimą, mokymo galimybes, gauti kompensaciją už patirtą žalą. Pagal Palermo protokolą prekyba žmonėmis – asmenų verbavimas, pervežimas, perdavimas, slėpimas ar priėmimas naudojant gąsdinimus, jėgą ar kitas prievartos formas, apgaulę, sukčiavimą, piktnaudžiavimą valdžia ar pasinaudojant kito asmens pažeidžiamumu arba duodant ar gaunant mokesį ar kitokią naudą, siekiant gauti sutikimą asmensm kurio įtakoje yra kitas asmuo, pastarojo išnaudojimo tikslais. Išnaudojimas apima prostituciją ar kitokį seksualinį išnaudojimą, prievartinį darbą ar paslaugas, vergiją ar į vergiją panašią veiklą, organų pašalinimą. Akcentuojama, jog, aukos sutikimas iš anksto apgalvotam išnaudojimui neturi reikšmės.

Europos Tarybos konvencija dėl veiksmų prieš prekybą žmonėmis (toliau – ET Konvencija) priimta 2005 m. gegužės 16 d. Varšuvoje. Šią konvenciją Lietuvos Respublikos Seimas ratifikavo 2012 m. birželio 21 d. įstatymu Nr. XI-2115 (Žin., 2012, Nr. 96-4916).

ET Konvencijos tikslai – užkirsti kelią prekybai žmonėmis ir kovoti su ja, apsaugoti prekybos žmonėmis aukų žmogaus teises, sukurti aukų ir liudytojų apsaugos ir pagalbos jiems sistemą, taip pat užtikrinti veiksmingą tyrimą ir patraukimą baudžiamojon atsakomybėn bei skatinti tarptautinį bendradarbiavimą veiksmų prieš prekybą žmonėmis srityje. ET konvencija numato,

kad turi būti kriminalizuojami ne tik prekiautojo veiksmai, bet ir tų asmenų, kurie padėjo ruošti dokumentus. Ši konvencija numato, jog prekyba vaikais – vaikų verbavimas, pervežimas, perdavimas, asmens iki 18 m. slėpimas, išnaudojimas. Išnaudojimas - seksualinis išnaudojimas, priverstinis darbas, vergystė, organų donorystė ir t. t.

Taip pat vienas iš konvencijos tikslų dėl veiksmų prieš prekybą žmonėmis– sudaryti pažangų prekybos žmonėmis aukų ir liudytojų apsaugos ir pagalbos mechanizmą. Šioje sutartyje pažymima, kad efektyvi nacionalinė kova su prekyba žmonėmis apima įvairius sektorius ir patirtį. Pagal šios konvencijos 29 straipsnio 2 punktą šalys narės imasi priemonių, būtinų „užtikrinti savo vyriausybės departamentų ir kitų viešųjų įstaigų, kovojančių su prekyba žmonėmis, politinės strategijos ir veiksmų koordinavimą“, prireikus – steigia „koordinuojančias įstaigas“. Šios konvencijos 35 straipsnio nuostatos turi būti įgyvendinamos kuriant bendradarbiavimo mechanizmus ir strateginę partnerystę su visuomeninėmis organizacijomis. Europos Tarybos konvencijos dėl veiksmų prieš prekybą žmonėmis aiškinamajame rašte¹ 29 straipsnio 2 dalies turinys aiškinamas tuo, kad prekyba žmonėmis yra tarptautinė nusikalstama veikla, kurią vykdo paprastai mobilūs ir greitai prisitaikantys prie pokyčių organizuoti nusikalstami susivienijimai, todėl prieš tokius susivienijimus turi būti vykdomi koordinuoti veiksmai. Koordinavimą galėtų užtikrinti šiam tikslui įsteigti koordinavimo padaliniai. Kovos su prekyba žmonėmis priemonės turi vykdyti šiuo tikslu parengtų specialistų (policijos pareigūnų, teisėjų, prokurorų ir administravimo pareigūnų) padaliniai, turintys pakankami žmogiškųjų ir kitų resursų ir tam tikrą savarankiškumą, būtiną efektyviai vykdyti funkcijas ir įgyvendinti priemones, kiek įmanoma, koordinuojant su kitais atsakingais padaliniais. Šie padaliniai turėtų būti atsakingi už įvairias kovos su prekyba žmonėmis sritis (centralizuotai rinkti informaciją, organizuoti bendradarbiavimą su užsienio partneriais ir pan.). 35 straipsnio turinys aiškinamas tuo, kad strateginė partnerystė tarp nacionalinių institucijų ir jų pareigūnų ir pilietinės visuomenės – tai bendradarbiavimo mechanizmas, kuriais valstybės institucijos koordinuotų savo pastangas kartu su pilietine visuomene, sukūrimas inicijuojant reguliary dialogą (pavyzdžiui, organizuojant apvaliojo stalo diskusijas) ir pasirašant bendradarbiavimo susitarimus tarp visų atsakingų specialistų, pavyzdžiui, tarp nacionalinių institucijų ir nevyriausybinų organizacijų teikti apsaugos ir pagalbos paslaugas nukentėjusiems nuo prekybos žmonėmis asmenims būtina nedelsiant analizuoti to priežastis, informuoti policiją.

¹Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings CETS No.: 197. Explanatory Report [interaktyvus]. <<http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Reports/Html/197.htm>>.

Europos Tarybos Kovos su prekyba žmonėmis ekspertų grupė (GRETA) vykdo ET Konvencijos nuostatų įgyvendinimo šalyse narėse stebėseną ir rengianti nacionalinių pastangų vertinimo ataskaitas. Nuo ET konvencijos įsigaliojimo 2008 m. vasario 1 d. GRETA parengė 10 šios konvencijos šalių narių – 6 Europos Sąjungos šalių narių (Austrijos, Bulgarijos, Danijos, Kipro, Rumunijos ir Slovakijos) ir 4 trečiųjų valstybių (Albanijos, Kroatijos, Moldovos, Gruzijos) – pastangų įgyvendinant šios konvencijos nuostatas, vertinimo ataskaitas. Lietuvos pastangas GRETA turėtų vertinti 2013-2014 m. Vienas iš dažniausiai GRETA vertinimuose minimų šalių narių trūkumų įgyvendinant ET Konvenciją yra nepatvirtinti vienodi nukentėjusiųjų nuo prekybos žmonėmis identifikavimo kriterijai.

Europos Tarybos 2007 m. konvencija dėl vaikų apsaugos nuo seksualinio išnaudojimo ir seksualinės prievartos (toliau – Lanzarotės konvencija). Lanzarotės konvencija nustatomos pagrindinės prevencinės priemonės, specializuotos institucijos ir apsaugos bei pagalbos seksualinės prievartos aukoms koordinavimo priemonės, intervencijos programos. Konvencija reglamentuoja seksualinės prievartos prieš vaikus, jų seksualinio išnaudojimo, vaikų pornografijos ir ryšių su vaikais užmezgimo seksualiniais tikslais sampratą. Taip pat vienas iš tikslų yra ginti vaikus, tapusių seksualinio išnaudojimo ir seksualinės prievartos aukomis, teises. Lanzarotės konvencija yra viena iš priemonių, skatinti bendradarbiavimą nacionaliniu ir tarptautiniu lygiu, keisti informaciją, siekiant užkirsti kelią vaikų seksualinei prievartai ir išnaudojimui. Lanzarotės konvencijoje nurodyta, kad kiekviena valstybė dalyvė turi užtikrinti, kad konkrečios veikos – verbavimas prostitucijai, vertimas, įtraukimas ir naudos iš vaiko prostitucijos gavimas – būtų kriminalizuojamos.

1989 m. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija (Žin., 1995, Nr. 60-1501) ir **Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos fakultatyvinis protokolai** dėl vaikų pardavimo, vaikų prostitucijos ir vaikų pornografijos (Žin., 2004, Nr. 108-4037). Valstybės dalyvės imasi visų reikiamų priemonių nacionaliniu, dvišaliu ir daugiašaliu lygiu, siekdamos užkirsti kelią vaikų grobimui, prekybai arba jų kontrabandai, nesvarbu, kokiems tikslams ir kokia forma.

2000 m. Jungtinių Tautų protokolai dėl prekybos žmonėmis, ypač moterimis ir vaikais, prevencijos, sustabdymo bei baudimo už vertimąsi ja, papildantį Jungtinių Tautų Organizacijos konvenciją prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą (Žin., 2003, Nr. 49-2166).

Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacijos atlikto tyrimo rezultatai².

2009 m. gruodžio 10–11 d. Europos Vadovų Tarybos priimta ir patvirtinta 2010–2014 metų strateginė programa „Stokholmo programa. Atvira ir saugi Europa piliečių labai ir saugumui“.

Joje pabrėžiama, kad Europos Sąjungoje turi būti formuojama kovos su prekyba žmonėmis politika, stiprinanti Europos Sąjungos ir šalių narių pastangas kovoti su prekyba žmonėmis – turi būti plėtojamas atsakingų subjektų bendradarbiavimas ir veiksmų koordinavimas Europos Sąjungoje ir su išorės partneriais.

2011–2013 metų Europos Sąjungos politikos ciklo Operatyvinio veiksmų planas „Kovoti su visomis prekybos žmonėmis ir neteisėto žmonių įvežimo formomis nukreipiant kovą į organizuotas nusikalstamas gruputes, vykdančias tokią nusikalstamą veiką visų pirma ES pietiniuose, pietvakariniuose ir pietrytiniuose nusikalstamumo centruose“³.

2012 m. birželio 19 d. Prekybos žmonėmis panaikinimo ES strategija 2012–2016

m.⁴

² Efforts to Combat THB in the OSCE Region: Co-ordination and Reporting Mechanism. 2008 Annual Report of the OSCE Special Representative and Co-ordinator for Combating Trafficking in Human Beings presented at the Permanent Council Meeting, 13 November 2008. OSCE/ Office of the Special Representative and Co-ordinator for Combating Trafficking in Human Beings, 2008.

³ Tarybos Operatyvinio bendradarbiavimo vidaus saugumo srityje nuolatinis komitetas patvirtino 2011 m. gruodžio 8 d.

⁴ Communication of 19.06.2012 from the Commission to the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions COM(2012) 286 final. The EU Strategy towards the Eradication of Trafficking in Human Beings 2012–2016 [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-07-12]. <http://ec.europa.eu/home-affairs/doc_centre/crime/docs/trafficking_in_human_beings_eradication-2012_2016_en.pdf>.